

Cikáni v Hodoníně u Kunštátu v letech 1940—1943

CTIBOR NEČAS

V zalesněném katastru obce Hodonína u Kunštátu byly v srpnu r. 1940 položeny základy barákového ležení, které se stalo místem utrpení moravských Cikánů. Tábor se oficiálně označoval jako kárný pracovní tábor II (srpen 1940—červenec 1942) a cikánský tábor II (srpen 1942—srpen 1943). O jeho historii je v literatuře několik zmínek, které jsou značně neúplné a mnohdy i nepřesné. Pokusíme se proto rozšířit a uvést tyto informace na správnou míru, i když se tento pokus neobejde bez obtíží.

Písemnosti obou táborů vzaly totiž za své s většinou presidiálních spisů okresního úřadu v Boskovicích, který prováděl po rozpuštění cikánského tábora veškeré likvidační práce. Neúplnou náhradou za tyto chybějící písemnosti nám byl aktový materiál politické správy a bezpečnostních složek.

V nové registratuře ministerstva vnitra to byly zejména spisové značky D 1620-1629 se spisy o zřizování, chodu a rušení kárných pracovních táborů, ve všeobecné registratuře zemského úřadu v Brně pak spisová skupina III, která obsahovala vedle písemností o kárných pracovních táborech také aktový materiál o pobytu, trvalém usazování a stíhání moravských Cikánů.

Z bezpečnostních složek jsou velmi chudé písemnosti kriminálního oddělení policejního ředitelství v Brně, z nichž je k dispozici pouze nesouvislý kriminální podací protokol a nezařazený konvolut o transpotech zločinců, Cikánů a „sociálních živlů“ do koncentračního tábora v Osvětimi.

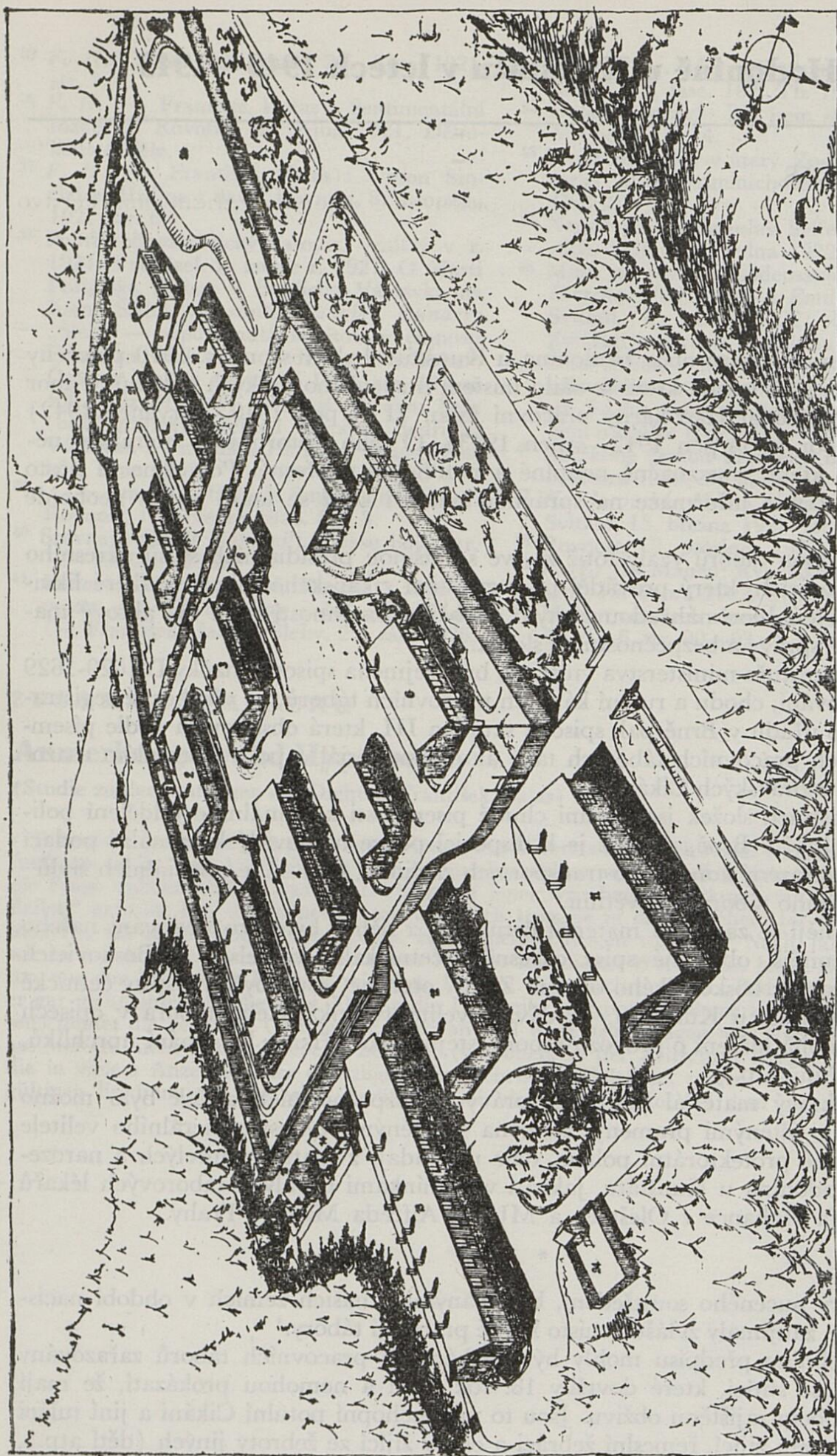
Daleko úplněji se zachoval materiál četnictva, z něhož byly pro sledování našeho tématu nejcennější obyčejné spisy okresního četnického velitelství v Boskovicích a četnických stanic boskovického okresu. Zvláště obsažné jsou obyčejné spisy četnické stanice v Hodoníně u Kunštátu, jíž dávalo velitelství cikánského tábora v opisech na vědomí mnohá hlášení o provozu tábora, stejně jako příkazy ke stíhání uprchlíků, eskortování vězňů atp.

Neúplný aktový materiál politické správy a bezpečnostních složek bylo možno konfrontovat s tištěnými prameny, zejména s tištěnými výnosy generálního velitele neuniformované protektorátní policie, dále pak údaji z matrik zemřelých a narozených obce Hodonína u Kunštátu, jakož i vzpomínkami bývalých táborových lékařů MUDr. Josefa Habance z Olešnice a MUDr. Alfréda Mílka z Prahy.

* * *

Mezi tábory nuceného soustředění, budovanými v našich zemích v období nacistické okupace, zaujímal zvláštní místo kárné pracovní tábory.¹

Podle služebního předpisu mohly být do kárných pracovních táborů zařazovány „osoby práce se štítící, které dovršily 18. rok věku a nemohou prokázat, že mají řádným způsobem zajištěnu obživu. Jsou to práce schopní potulní Cikáni a jiní tuláci stejným způsobem žijící, řemeslní žebráci a osoby žijící ze žebroty jiných (dětí atp.),



Obr. 1. Situační pláněk cikánského tábora v Hodoníně u Kunštátu.

Vysvětlivky: 1—3, 17—19 obytné baráky pro vězně, 4 kuchyně a spížiň a vězení, 5 nemocnice, 6 písárna a vězení, 7 hospodářské baráky, 8 obytný barák, 9 bouda pro strážní psy, 10 umrlčí komora, 11, 13 přístřeší pro stráž, 12 kuchyně, spížiň a ubytovna pro táborový personál, 14—16 domky pro táborový personál, 20 prádelna a umývárna pro vězně, 21—22 latriny, 23 izolační barák, 24 chlév pro vepře a drůbež, 25 čistírna, 26 místo k nástupům.

(„Tätigkeits- und Erfolgs- [Ergebnis-] Bericht des Generalkommandanten der Nichtuniformierten Protektorspolizei für die Zeit vom 1. VII. 1942 bis 31. III. 1943“, Praha 1943).

řemeslní hazardní hráči, notoričtí zahaleči, povaleči a osoby žijící z nečestných výdělků (prostituce atp.) vlastních nebo jiných osob“.²

Na základě evidence, založené a vedené od 10. června 1939 okresními úřady a státními policejními úřady, připadalo v úvahu pro zařazení do kárných pracovních táborů v Čechách 2235 osob a na Moravě 1614 osob.³

K výchově těchto osob a využití jejich pracovních schopností zřídilo ministerstvo vnitra 10. srpna 1940 v Čechách kárný pracovní tábor I a na Moravě kárný pracovní tábor II. Český tábor byl umístěn nedaleko obce Let u Písku, moravský v blízkosti obce Hodonína u Kunštátu.⁴

Kárný pracovní tábor II se nacházel asi 600 m východně od obce Hodonína u Kunštátu v lese Ubčině a byl vzdálen od nejbližší železniční stanice Nedvědice 10 km a od Skalice nad Svit. 23 km. Skládal se ze tří dřevěných baráků (první byl postaven v srpnu 1940, druhý v září 1940 a třetí v červnu 1941) a příslušenství (které tvořila administrativní budova, hospodářská budova a kuchyň). Barákové ležení bylo obeháno vysokým plotem a přísně střeženo.⁵

Řízením a správou tábora byl pověřen bývalý nadporučík četnictva, který měl k ruce příslušný technický personál (zástupce ředitele, vedoucí služeb, vedoucí kanceláře, dozor v kuchyni a lékař) a 35 dozorčích orgánů, převážně bývalých četníků, policistů nebo vězeňských dozorců.⁶

Tábor byl organizován podle vojenských zásad a jeho příslušníci se dělili do 3 disciplinárních tříd. Po tříměsíčním pobytu mohli být propuštěni jen příslušníci I. třídy, po uplynutí 4 měsíců příslušníci II. třídy a konečně nejméně po šestiměsíčním pobytu příslušníci poslední III. třídy.⁷

Smysl pobytu v táboře odhalil nejpřesněji ministr vnitra na konferenci o kárných pracovních táborech 10. ledna 1942. Popřel tehdy, že by se dalo mluvit o nějaké výchově příslušníků tábora: „Dospěl jsem po bedlivém uvažování k tomu, že zde platí jedno — strach. Kárný pracovní tábor musí být pro toho člověka něčím, že pouhá představa o tom, že by tam musil jít ještě jednou, musí v něm zatajit dech.“⁸

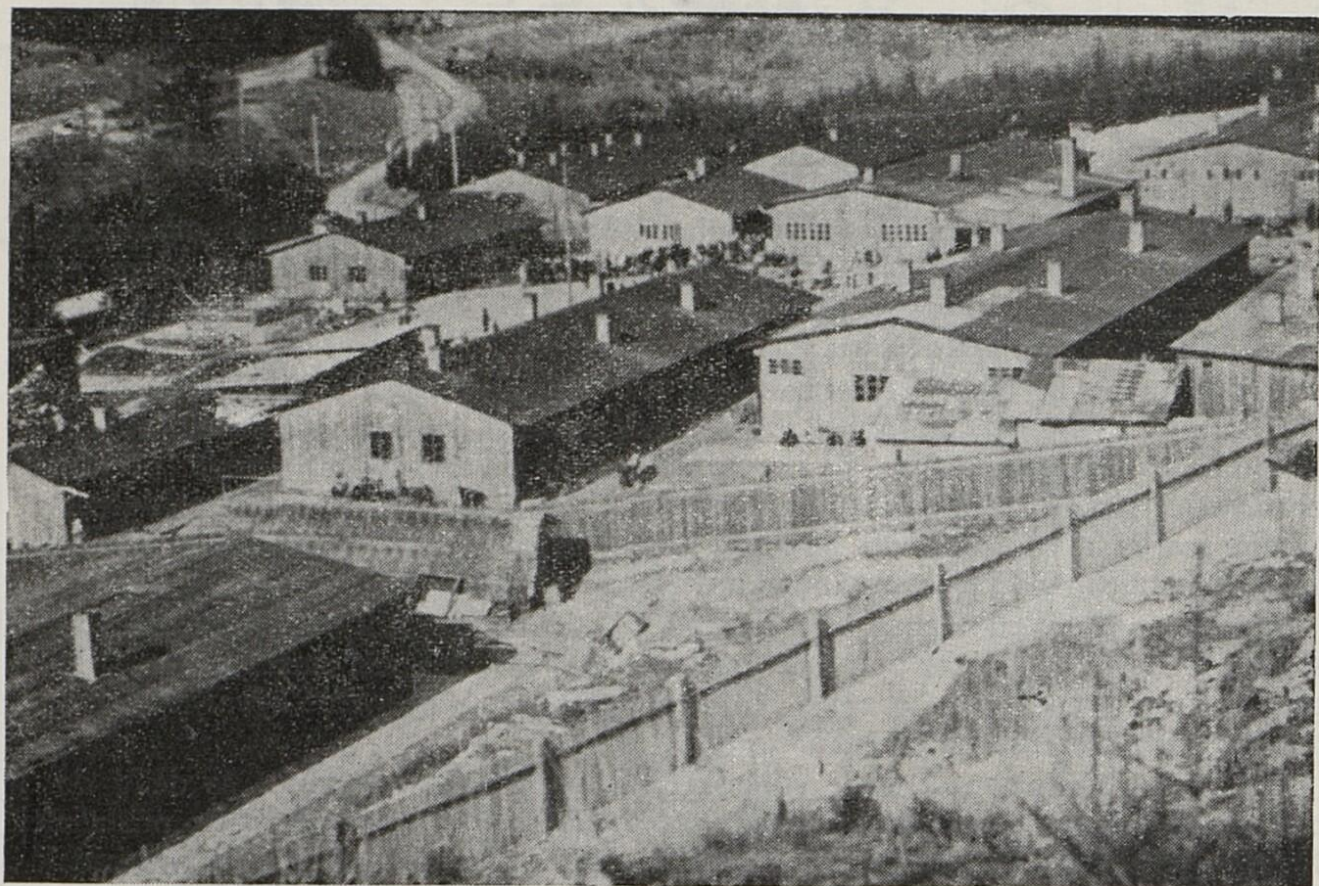
K uskutečnění tohoto záměru měla sloužit především drakonická kázeňská opatření. Ministr vnitra proto doporučoval: „Ten člověk musí býti ukázněn jako opice. Ze začátku musí býti vyhlášeno třebas 20 apelů denně. Každé hnutí prstem bude důvodem, aby se apel opakoval, dokud tito lidé nebudou ukázněni.“

Druhým a hlavním prostředkem k vyvolání obav z návratu do tábora měla být těžká práce, která vyžadovala krajní vypětí sil: „Z této práce musí přijít tak unaven, že již nebude schopný něco dělat. Musí být absolutně fyzicky vyčerpan.“

Ihned po vydání vládního nařízení o kárných pracovních táborech obrátilo se ministerstvo vnitra na příslušné zemské úřady se žádostí o urychlenou zprávu o počtech Cikánů, kteří by přicházeli v úvahu pro zařazení do táborů. Jednalo se zvláště o ty, kteří neuposlechli zákazu kočování, nebo se sice usadili, ale nejevili ochotu k práci, dopouštěli se trestných činů nebo dávali jinak podnět k zákrokům.⁹

Správní úřady, které nechtěly nebo nedovedly řešit problémy, jež jim vyvstávaly v souvislosti s nařízeným usazováním Cikánů, využily této příležitosti a domáhaly se co nejrychlejší aktivizace kárných pracovních táborů.

Okresní úřad ve Valašském Meziříčí například ve zprávě z 25. března 1940 uváděl, že v jeho obvodu se usadilo 86 Cikánů, z nichž se však polovina živila krádežemi a žebrotou. Poněvadž prý dosavadní prostředky nepostačovaly k účinnému pořádku, spatřoval jedinou pomoc v izolování Cikánů: „Doporučuji proto co nejrychlejší zřízení kárných pracovních táborů, kam by tito nebezpeční Cikáni mohli býti dodáni



Obr. 2. Celkový pohled na cikánský tábor v Hodoníně u Kunštátu. (Fotografoval MUDr. J. Habanec.)

dříve, než svou činností znemožní jakékoliv zaměstnání a tím i možnost usídlení se těm Cikánům, kteří hodlají skutečně zanechat kočování.“¹⁰

V létě byli Cikáni na Valašskomeziříčsku zaměstnáváni sezónními pracemi, po jejichž skončení však zůstali bez zdroje obživy. Z obav před možným zvýšením jejich trestné činnosti okresní úřad v dalších svých přípisech velmi energicky navrhoval umístit většinu mužských členů cikánských rodin v kárných pracovních táborech.¹¹

Podobná volání po urychleném otevření kárných pracovních táborů pro Cikány se ozývala také z jiných míst, například z Hranicka, Tišnovska, Zlínska, Telčska, Frýdecka atd.

Nebylo proto divu, že v seznámech příslušníků kárného pracovního tábora v Hodoníně u Kunštátu se u jednotlivých jmen poměrně velmi záhy objevovala červená písmena „C“, která označovala Cikány dodané do tábora.

Podle hlášení ředitele tábora dalo dopravit 19. srpna 1940 policejní ředitelství v Brně 12 prvních příslušníků do tábora, jejichž počet se 21. a 24. srpna 1940 postupně rozšiřoval o dalších 6 a 9 osob. V transportu 24. srpna 1940 se do tábora dostal také první Cikán, jímž byl Edvard Joch.¹²

Do konce měsíce srpna zařadily do tábora Cikány také okresní úřady v Brně, v Kyjově a v Holešově, takže z celkového počtu 96 příslušníků tábora bylo v té době 20 Cikánů.

Horlivost úřadů šla někdy tak daleko, že do tábora navrhovaly Cikány, kteří nebyli nikdy trestáni, a okresní úřad v Brně dokonce dodal do tábora 4 Cikány, kteří nedosáhli 18 let a musili být z tábora propuštěni, neboť nesplňovali předpoklady příslušného vládního nařízení o kárných pracovních táborech.¹³

Počet příslušníků tábora prodělával změny v závislosti na ubytovací kapacitě, kterou poskytovaly od srpna r. 1940 jeden velký barák, od září r. 1940 dva velké baráky a od června r. 1941 tři velké baráky. V každém z těchto baráků se mohlo umístit 100 příslušníků tábora.¹⁴

V jednotlivých měsících se vyvíjel počet příslušníků tábora i s ohledem na pracovní možnosti příslušného ročního období. Během zimy 1940—1941 bylo nutno pro silně umrzlý terén a spousty sněhu omezit silniční práce na stavbě dálnice Rozseč—Štěpánov (kde pracovalo jenom 15 osob) a také i ve dvou kamenolomech (kde pracovalo po 30 osobách), takže mimo tábor bylo zaměstnáno asi 75 příslušníků, na domácí práce uvnitř tábora bylo pak zařazeno asi 25 příslušníků. Pro nedostatek pracovních příležitostí muselo také ministerstvo vnitra upustit od původního záměru na zvýšení počtu příslušníků tábora už během zimního období 1940—1941.¹⁵

Podíl Cikánů na celkovém počtu příslušníků tábora býval regulován zemským úřadem v Brně, který určoval jednotlivým okresním úřadům a státním policejním úřadům, kolik povolávacích listů do tábora se má doručovat Cikánům. Vcelku byl tento podíl vždy vyšší v zimních měsících, kdy se ocitaly cikánské rodiny zpravidla bez zdrojů obživy a jejich příslušníci se dopouštěli zvýšené trestné činnosti.¹⁶

Počet příslušníků tábora se měnil tak, jak naznačují čísla připojené tabulky:

Příslušníci kárného pracovního tábora II v l. 1940—1942

	1940—1941			1941—1942		
	Celkem	Z toho		Celkem	Z toho	
		Necikáni	Cikáni		Necikáni	Cikáni
1. IX.	96	74	20	232	200	32
1. X.	103	91	12	161	141	20
1. XI.	100	91	9	164	138	26
1. XII.	61	58	3	118	94	24
1. I.	117	79	38	94	75	19
1. II.	101	64	37	67	43	24
1. III.	112	78	34	101	77	24
1. IV.	115	87	28	114	96	18
1. V.	206	161	45	113	89	24
1. VI.	189	144	45	164	142	22
1. VII.	218	177	41	149	131	18
1. VIII.	202	174	28	7	—	7

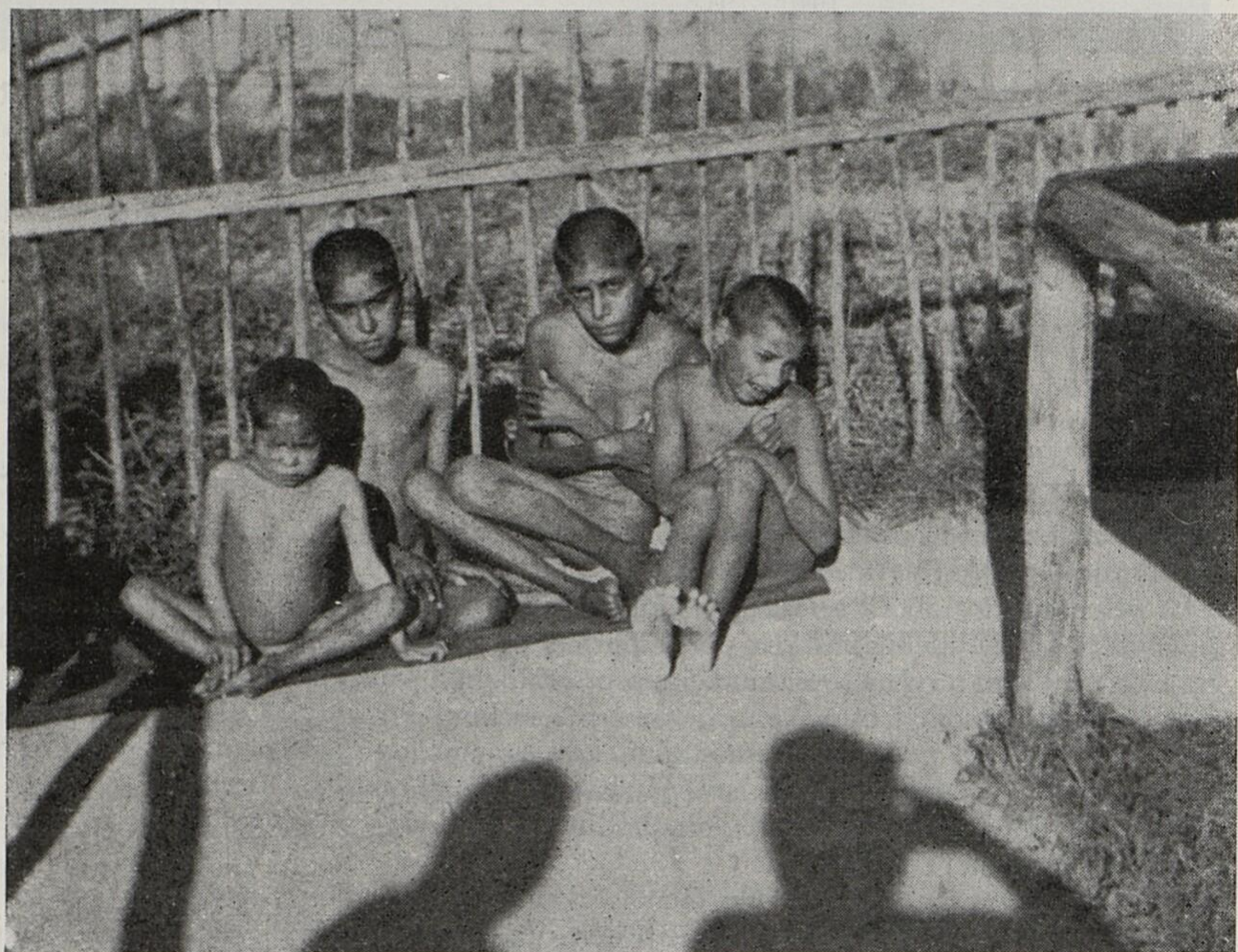
Podle zachovaných pramenů máme o životě příslušníků tábora zatím jenom útržky vědomostí.

Po příchodu do tábora a lékařské prohlídce obdrželi příslušníci tábora stejnokroj, pracovní výstroj, jídelní misky a polní láhev s příborem a ve společných ubikacích jim byla přidělena pryčna se slamníkem, prostěradlem a přikrývkou.¹⁷

Denní režim začínal budíčkem a ranní rozcívkou. Po snídani odcházeli příslušníci tábora v 7.30 hodin do zaměstnání, kde pracovali na stavbě dálnice z Plzně do Mor. Ostravy v úseku Rozseč—Štěpánov až do 17.30 hod.¹⁸

Pracovní doba byla přerušena jednohodinovou polední přestávkou, během které dostávali příslušníci tábora oběd.

Po návratu z práce následovalo čtení rozkazu s rozdáváním pošty, výdej večere, příprava topiva a domácí práce na příští den. Ve 20.00 hodin byli všichni příslušníci tábora spočítáni a uzavřeni v ubikacích, ve všech kamnech byl uhašen oheň a v táboře zavládl noční klid.¹⁹



Obr. 3—4. Cikánský tábor v Hodoníně u Kunštátu a jeho vězňové. (Fotografoval MUDr. J. Habanec.)

Pokud bylo světlo, střežila tábor hlídka ze strážního domku, jakmile se setmělo, procházely táborem dvě pěší hlídky. Tento způsob střežení však byl při zatemňovacích opatřeních nedostatečný, takže někteří příslušníci tábora využívali panující tmy k útěkům do okolních lesů.²⁰

Podle směrnic pro hospodářskou službu náležela jednomu příslušníku tábora k přípravě snídaně 1 kávová konzerva, k přípravě oběda 200 g syrového hovězího masa denně a jedenkrát týdně po 150 g krup, krupice nebo rýže, dvakrát týdně po 200 g mouky, 150 g luštěnin, jáhel nebo pohanky, 500 g brambor a 200 g kyselého zelí nebo řepy a konečně k přípravě večeře jedenkrát týdně po 1 g čaje a 25 g cukru, dvakrát týdně po 200 g syrového hovězího masa a 200 g brambor a třikrát týdně po 100 g luštěnin. Mimo to připadalo na jednoho příslušníka tábora denně 700 g chleba, 10 g cibule, 10 g cukru a 20 g soli.²¹

Je třeba si ovšem uvědomit, že dávky stanovené směrnicemi z 30. listopadu 1939 se stávaly s rostoucími zásobovacími obtížemi stále iluzornější. Je například známo, že pekař Antonín Válek ze Sychotína, který dodával do tábora chléb, neměl dostatek mouky, takže zásobování touto základní potravinou vážlo už necelého čtvrt roku po otevření tábora. Podobně i místní hodonínský řezník dodával maso pro tábor jenom z nucených porážek.²²

Pokračování v příštím čísle VVM.

POZNÁMKY

¹ Vládní nařízení z 2. III. 1939 č. 73 Sb. a z 28. IV. 1939 č. 188 Sb.

² „Služební předpis pro kárné pracovní tábory“, Praha 1939.

³ Výkazy počtu osob připadajících v úvahu pro zařazení do kárných pracovních táborů — Státní ústřední archiv (dále SÚA), MV-Nr. ič. 3088, D-1620-18/11-40, kart. 5010, čj. 40165/39 a 37009/39.

⁴ Zemský úřad v Brně okresním úřadům 24. VIII. 1940 — Státní archiv v Brně (dále SAB), B 40, kart. 2393, sl. I, čj. 14783/40.

⁵ Na Moravě máme kárný tábor, Večerník Národní práce, 10. V. 1941 a SÚA, OVS, ič. 87, kart. 150, sl. Seznam okresů, v jejichž obvodech byly v době nesvobody zřízeny koncentrační a jiné tábory — země Moravskoslezská.

⁶ Ministerstvo vnitra říšskému protektorovi, 24. X. 1941 — SÚA, MV-Nr., ič. 3097, D-1629-22/10-41, kart. 5016.

⁷ Okresní úřad v Kyjově úřadu práce ve Zlíně 7. XII. 1940 — Okresní archiv v Gottwaldově, Úřad práce Zlín, 29, C—Č, čj. 472/40.

⁸ Konference referentů a řídicích orgánů kárných pracovních táborů — 10. I. 1942 — SÚA, MV-Nr., ič. 3093, D-1625-11/12-50, kart. 5012.

⁹ Zákon o potulných Cikánech ze 14. VII. 1927, č. 117 Sb.

¹⁰ SAB, B 40, kart. 2399, sl. III, čj. 3902/40.

¹¹ Tamtéž, sl. V, čj. 18873/40 a kart. 2400, sl. Zprávy za IV. čtvrtletí 1940, čj. 818/41.

¹² Tamtéž, kart. 2393, sl. I, čj. 14873, 14942 a 15276/40.

¹³ Tamtéž, čj. 15313/40.

¹⁴ Úřední záznam zemského úřadu v Brně, 20. VIII. 1940 — tamtéž, čj. 17959/40 a zemský úřad v Brně ministerstvu vnitra, 14. V. 1941 — tamtéž, kart. 2394, sl. III, čj. 18510/41.

¹⁵ Zemský úřad v Brně ministerstvu vnitra, 27. XII. 1940 — tamtéž, kart. 2394, sl. III, čj. 25336/40.

¹⁶ Zemský úřad v Brně okresním úřadům, 12. II. 1941 — tamtéž, sv. II, čj. 507/41.

¹⁷ Srv. pozn. 1 a 2.

¹⁸ Kárný pracovní tábor zemskému úřadu v Brně, 14. XI. 1941 — SAB, B 40, kart. 2398, čj. 55996/41. Údaje platí pouze pro zimní období.

¹⁹ Kárný pracovní tábor ministerstvu vnitra, 10. XI. 1940 — tamtéž, čj. 21392/40.

²⁰ Hlášení o útěku Cikánů A. Růžičky, B. Daniela a J. Daniela, 3. XII. 1941 — tamtéž, čj. 60728/41.

²¹ „Směrnice pro hospodářskou službu u kárných pracovních táborů“, Praha 1939.

²² Kárný pracovní tábor okresnímu úřadu v Boskovicích, 24. X. 1940 — SAB, B 40, kart. 2398, čj. 20301/40. Rovněž vzpomínka táborového lékaře MUDr. Alfréda Mílka ze 24. III. 1973.